

Geopoliitika võttis allkirja Eesti-Venemaa (2005.a.) piirilepingult

Toomas Alatalu

Eesti-Venemaa piirilepingu süünd ja allkirjutamine Moskvas 18. mail 2005 välisministrite Urmas Paeti ja Sergei Lavrovi poolt oli kauaoodatud sündmus nii kahe riigi kui ka Euroopa Liidu ja Venemaa suhetes, mille liikmeks Eesti oli aasta varem (1. mail 2004) saanud. Seda suuremaks üllatuseks kujunes Venemaa 22. juunil 2005 teatavaks tehtud otsus kutsuda välisminister Lavrovi allkiri lepingult tagasi ehk siis muuta lepingu sõlmimine olematuks, kuna Venemaa polnud nõus piirilepingu 20. juunil 2005 ratifitseerinud Riigikogu vastava otsuse preambuli sõnastusega. Täpsemalt – preambulis mainitud dokumentides sisalduvate faktidega. Moskva otsus oli seda üllatavam, et ei suudetud meenutada teist analoogset juhtumit rahvusvahelistes suhetes, kus lepingut oleks tühistatud allkirja tagasikutsumise teel. Samas mõistsid kõik, et süüdistades Eesti seadusandlikku kogu konkreetse otsuse sõnastuse pärast, karistas Moskva mitte teda – lihtsam võimalus selleks oluks Riigiduumi keeldumine lepingu omapoolsest ratifitseerimisest või selle tagasilükkamine, - vaid hoopis Eesti valitsust ja välisministeeriumi, kes olid algusest lõpuni kõik korrektelt teinud, mida ju kinnitas ka Lavrovi (kaks kuud kehtinud) allkiri. Arusaadavalt oli Riigiduumalgi õigus võimaliku ratifitseerimise korral teha omapoolne avaldus, õigus, mida Venemaa parlament on kasutanud nii enne kui pärast 20. juunit 2005. Olgu lisatud, et Riigiduumi omapoolse avalduse lisamise võimalusest rääkis ei keegi muu kui selle väliskomisjoni esimees Konstantin Kosachov 20. juunil 2005 („Postimees”, 21. juuni 2005; Socor 2005e). Muide, sama Venemaa-Jaapani läbirääkimiste kogemusega mees kinnitas 1. novembril 2005 intervjuus „Postimehele“, et juristid vaidlevad „nüüd“ (Kreml oli lepingu lõplikult maha kandnud 1. septembril) selle üle, kas ratifitseerimisseaduse sõnastuses on territoriaalseid nõudmisi või mitte, ja kuulutas asja selgelt poliitiliseks („Postimees“, 1. november 2005).

Miks asus Moskva karistama mitte Riigikogu, vaid Eesti Vabariigi valitsust? Meie arvates annab võtme sellele küsimusele vastamiseks Sergei Lavrovi 27. juunil 2005 Helsingis tehtud avaldus. Selgitades pressikonverentsil Eesti karistamist ehk oma allkirja äravõtmist piirilepingult pööras Lavrov kogu asja Euroopa Liidu vastu:

„Neil seal Euroopa Liidus on tekkinud ülemäärane kiusatus öelda meile, et Eesti ratifitseeris lepingu, mis sest et lisades viited „okupatsioonile“ „agressioonile“, „ebaseaduslikule anneksioonile“, kuid igal juhul ratifitseerisid selle... sestap, palun, näidake üles pisut kannatust ja ratifitseerige see omalt poolt, koos mõne tõlgenduse lisamisega, et leping saaks jõustuda. Et teha lõpp Euroopa Liidu langemisele säärase kiusatuse teele, me võtsime oma allkirja tagasi. Lepingut ei ole enam.“ (Socor 2005e, Levinsson:107, PBK, Interfax News Agency, RIA Novosti 27-28 June 2005). On ilmne, et suurriigi välisminister selgitas olukorda geopoliitikat kaasates ja maisjuunis 2005 toimunud sündmuste (vt Alatalu 2012b) detailne analüüs ei jäta selles kahtlust. Seda nii kahe suurvõimu, geostrateegiliste mängurite – Venemaa ja Euroopa Liidu konkurentsi seisukohalt kui ka Eestit puhverriigina võttes. Viimasel juhul reageeris Venemaa kui puhverdav pool vastaspoole mõju – Kremli arvates – liigsele kasvule puhvertsoonis, mis teatud hetkel oli suurem kui Eesti ja Läti, sest Moskva arvestas selle juurde ka Euroopa Liidu poolt ootamatult Eesti ja Läti kõrvale paigutatud ja nendega EL tippkohtumisel faktiliselt koos käsitletud kolmanda riigi – Georgia, millest tuleb juttu allpool.

Venemaa välispoliitika geopoliitilistes käsitlustes osatakse teda küll naabrusest eristada (südamaa, omaette tsivilisatsioon) ja naabrust kirjeldada (äärismaa, poolkaared, vahetsoonid, mõjusfäärid jmt), kuid seda, et Moskva on võimeline hiidpiiridele (maismaapiiri 14 naabriga 20241 km) vaatomata teostama samasugust poliitikat eri kohtades asuvate väikenaabrite suhtes, tavaliselt ei hoomata. 22. juunil 2005 (samal päeval ütles Moskva „ei“ piirilepingule Eestiga - vt ülal) sai Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee küll Venemaalt lubaduse „mõista valena hukka kontseptsioon kahest erinevast välisriikide kategooriast, sest mõningaid neist koheldakse kui „lähivälismaaks“ kutsutud eri-mõjusfääre.“ Seda võeti arvesse, sest Venemaa uus välispoliitika kontseptsioon (juuli 2008) ja rahvusliku julgeolekukontseptsioon (mai 2009) enam ei maininud „lähivälismaad“, ent Venemaa liidrid jätkasid antud termini ja „mõjusfääride“ kasutamist hiljemgi ja töid kasutusele uue „privilegeeritud huvide“ mõiste (Council of Europe Parliamentary Assembly 2012: points 131-137), seda nii Venemaa-Georgia sõja ajendil kui ka teiste geostrateegiliste mängurite leksikoni arvestades.

Laiahaardelisuse kõrval on Venemaa välispoliitika parajalt ka traditsioonide küttes, mis põhimõtteliselt kergendab tema analüüsimist. Polnud näiteks raske märgata, et Lõuna-Osseetia ja Abhaasia liitmine (Moskva seisukohalt) 15. ja 16. „naaberriigiks“ 2008.a. kulges sarnaselt samasisuliste sündmuste jadadega 1939-40.a. Lääne-Valgevenes, Lääne-Ukrainas, Soomes (jäi pooleli seoses Soome Demokraatliku Vabariigi haihtumisega), Eestis, Lätis, Leedus, Moldovas ja 1944.a. Tuva Rahvavabariigis. (Alatalu 2012a:25-27).

XXI sajandi suuruudiseks oli aga kindlasti see, et suurriik Venemaa võttis kätte ja üritas 2004.-05.a. korruga ehk paralleelselt lahendada oma piiriprobleemid Eesti, Läti, Kazahstani, Hiina ja Jaapaniga – asi, mida pole peale antud artikli autori käsitlenud ükski teine Eesti/Läti-Venemaa piiriprobleemidest kirjutanu. Kontekstist, millest ei räägitud kordagi antud teema päevakorral püsimise ja arutelu ajal Eestis – detsember 2004 – juuni 2005. Küll aga soovitati piirilepinguga seotud tellimusuurimuses, et „Eesti peaks loobuma kahepoolsetest kõrgpoliitilistest suhetest Venemaaga. Eesti riikluse seisukohalt oluline suhtlemine Venemaaga peab toimuma läbi Euroopa Liidu, kusjuures Eesti-Vene suhete reeglistik pannakse paika Euroopa Liidu institutsioonide vahendusel ja aluseks võttes Euroopa Liidu poliitikaid.“ (Made 2005:104). Tagantjärele on Eesti-Läti käitumist hinnatud ikka nende Euroopa Liitu kuuluvuse seisukohalt ja EL-Venemaa suhete kontekstis ning on asju püütud

kujutada nii, et otsused tehtigi Brüsselis ning mitte Tallinnas ja Riias (Made 2006; Nutt 2011:167-177; Rostoks 2006; Ozolina 2008). Teisisõnu – Eesti-Läti puhul arvestatakse üksiku seotust suurega, Venemaa puhul aga tehakse nägu, et näiteks Eesti-Venemaa piirilepingu saatusel ei omanud mingit mõju Moskva samaaegsed läbirääkimised saarte saatusest Jaapaniga või Venemaa-Hiina piirileping, mis mõistagi on eksiarvamus. Piiriprobleemid Jaapani, Eesti ja Lätiga tekkisid Moskval teise maailmasõja tulemusena ja Venemaa ei unustanud seda hetkekski, alustades Vladimir Putini jõupositsioonilt avangust oma presidendiaja esimestele piirikõnelustele Jaapaniga ja sõja tulemustega oli otseselt seotud ka piirilepingu ülesütlemine Eestile (vt ülal).

Kui ülejäänud Ida-Euroopa riike oli pärast nende ELi ja NATOga liitumist võimatu ette kujutada Moskva mõjusfääris olevatena või puhverriikidena, siis Eesti ja Lätiga oli ja on seis mõnevõrra teine tulenevalt elanikkonna rahvusliku koosseisu muutumisest okupatsiooniperioodil. Tegelikult omandasid just Balti riigid kahe maailmasõja vahelisel perioodil klassikalised puhverriigi tunnused (Targamadze 2009:1-11) ajaks, millal nende puhverdajad Saksamaa ja Nõukogude Liit alustasid ka teineteise abistamist. Kahe totalitaarse režiimi omavaheline „tööjaotus“ tipnes sellega, et esimene sundis Lätit ja Eestit tegema koostööd (vt Saksa-Eesti ja Saksa-Läti mittekallaletungilepingud 7. juuni 1939) selleks, et teine saaks hiljem kurikuulsates ultimaatumites just sedasama koostööd ette heita (vt NSVL ultimaatumid Eestile ja Lätile 16. juuni 1940).

Balti riikide iseseisvuse taastamise ajajärku langeb samuti selge katse nood uuesti puhvertsooniks muuta, kui pidada silmas Venemaa 1997.a. tehtud kahte ühe ja mitmepoolsete julgeolekugarantiide pakkumist neile. Need pakkumised lõpetas otsustavalt USA-Balti harta allakirjutamine 16. jaanuaril 1998 Washingtonis, mis seadis sisse partnerlussuhted maailma võimsaima riigi ja Eesti, Läti, Leedu vahel. Tekkinud seis võib pidada ka puhvertsoonide külma sõja järgseks pehme võimuga seotud variandiks, kus teine puhverdaja polegi mitte tsooni vahetu naaber, vaid eemalasuv suurriik. Kuna järgnes Eesti, Läti, Leedu jt. liitumine NATOga, osutus kujunenu ajutiseks nähtuseks. Seda formaalselt, sest sisuliselt säilis Venemaal võimalus mõjutada sündmusi Eestis ja Lätis ning ühtaegu kogu Euroopa Liidu poliitikat siinse vene päritolu ja venekeelse elanikkonna abil. Ja kuniks Venemaa suudab kaasmaalaste kätega oma tahet ühes või teises küsimuses Eestis ja Lätis kehtestada, saab rääkida puhvertsooni püsimisest Läänemere idakaldal.

Tegelikult jäi ka Eesti, Läti ja Leeduga koos ELiga ühinenud Küpros püsima kui puhvertsoon ELi ja Venemaa vahel, mis – erinevalt Balti tsoonist on selgelt halvanud ELi naabruspoliitikat ja osutunud Trooja hobuseks Euroopa Liidu panganduspoliitikas.

1. Moskva malelaud viiele naabrile

Asudes korruga lahendama erineva ajaloo piiriprobleeme viie eri kaalukategooriasse kuuluva naabriga, pidi Moskva paratamatult arvestama, et need kõik ei saa anda vaid võidukat tulemust, ka polnud tagatud *win-win* seis ehk siis tuli olla valmis tunnistama teatud kaotusi. Arusaadavalt arvestati ka võimalusi lüüasaamiste kompenseerimiseks, mis loogiliselt võisid ohustada neid, kes viieliikmelises protsessis jäid viimas(t)eks punkti panemise mõttes.

Etteruttavalt öeldes „oskaski“ Eesti jääda mainitud viiest viimaseks ja seda nii sisepoliitiliste nagelemiste (veebruari-aprillis 2005 vahetus kaks valitsuskoalitsiooni ja kolm välisministrit), välispoliitilise lühinägelikkuse (Eesti ja Läti koostöö

puudumine piirilepingu asjus) kui Moskvat mitte rahuldanud välispoliitiliste käikude tõttu (president A. Rütüli 20. jaanuari kohtumine V. Putiniga Moskvast ja 7. märtsil teatatud loobumine osalemisest 9. mail pidustustest Moskvast, välisminister K. Ojulandi algatusel toimunud „Georgia sõprade klubi“ loomine 4. veebruaril ja Ühtse Venemaaga koostöölepingu sõlminud Keskerakonna ilmajäämine välisministri portfelliga aprillis). (Alatalu 2012b: 18-25).

Ehkki detsembrist 2004 olid maailmapoliitika päevakorras ametlikult ja avalikult nii Eesti-Venemaa kui Läti-Venemaa piirilepingute allkirjastamine, on karm tõde selles, et veebruaris-aprillis 2005 pidas Moskva konkreetseid kõnelusi vaid Riiaga. Need lõpetas Moskva järsk otsus 26/29. aprillil 2005, läks veel üks nädal ja alles siis - 4. mail sai Eesti kutse tulla Moskvasse piirilepingut alla kirjutama, mis toimus 18. mail 2005. On sümboolne, et kaks päeva hiljem ehk 20. mail ratifitseeris Riigiduuma Venemaa-Hiina piirilepingu, mis territoriaalsete loovutuste tõttu oli pikalt pingeid tekitanud ja sai 307 häält poolt (võimupartei) ja 80 häält vastu. Rahulolematuid aga oli vaja maha rahustada.

Viie riigiga korraga piiriprobleemide lahendamise võimalus tulenes maailmapoliitika arengust külma sõja järgsel perioodil. Venemaa vägede äratoomine Saksamaalt ja Balti riikidest avas tee kogu Ida-Euroopa liitumiseks muu Euroopaga ehk siis nii NATO kui ka Euroopa Liidu jõudmise Venemaa piirideni. Vastav otsus langetati 1994.a. ja sai teoks 1997.a., ent Bill Clintoni ja Boriss Jeltsini meeskondade kokkulepet eirates alustas Moskva 2. aprillil 1996 Venemaa-Valgevene liitriigi loomist ehk siis Venemaa ise liikus kõigepealt ennetavalt läände. Kohe järgnes ka käik Aasia suunal – 16. aprillil 1996 pandi alus hilisemale Shanghai Koostööorganisatsioonile, mis mõjutas otseselt Venemaa-Hiina ja Venemaa-Kazakhstani piirilepingute päevakorda tõusmist.

EL ja NATO itталиikumisele pidevalt reageerides (Prantsusmaa, Saksamaa ja Venemaa tippkohtumiste käivitamine märtsis 1998 jmt) hakkas Moskva veel 1997-98.a. kiirelt arendama suhteid Hiina, India ja Jaapaniga. Seda liini jätkas selgelt uusaastaööl 2000 kogu võimutäiuse Venemaal endale saanud Vladimir Putin. Tema kava suurriikliku vägevuse taastamiseks nägi ette ka probleemide reguleerimise oluliste naabritega ja see algas Jaapanist, kuhu president Putin saabus (visiit tõsteti viimasel hetkel nädal hilisemaks) 3. septembril 2000 ja seda pärast pürgade asetamist hommikul Juzno-Sahhalinskis selle „Jaapani okupantidest vabastamise 50. aastapäeva pidustustel“.

Omapärasele psühholoogilisele rünnakule järgnes Putini lubadus toonasele Jaapani peaminister Yoshiro Morile viia ellu NSVL-Jaapani 19. oktoobri 1956.a. deklaratsioonis öeldu, et pärast rahulepingu sõlmimist on Moskva nõus arutama (Venemaa terminoloogias Lõuna-Kuriili, Jaapani omas Põhja territooriumi) kahe saare (neljast vallutatust) „üleandmist“ Jaapanile. Seda lubadust peetakse läbimurdeks Venemaa-Jaapani suhetes (Rozman 2002:338,341), sest kuigi saarte kuuluvuses midagi ei muutunud, sai Mori pärast peaministri ameti (2000-1) mahapanekut järgmistelt valitsustelt erivolitused organiseerimaks Jaapani tootmispotentsiaali ekspordi Venemaale, mille esimeseks tipuks võib lugeda „Toyota“ autotehase käikulaskmist Peterburi lähistel 14. juunil 2005 ehk siis antud artikli keskse probleemi päevil. Kolm kuud hiljem – 7. septembril 2005 teatati Peterburis Nord Streami ehitamisest, mis tähendas, et Venemaa välispoliitika oli olnud üheaegselt edukas nii Aasia kui Euroopa suunal.

Kohe pärast ELi ja NATO jõudmist Venemaa piirini tegi Moskva radikaalse käigu suhetes Hiinaga – 14. oktoobril 2004 kirjutati Putini visiidi käigus Pekingis alla (esimesele) piirilepingule Hiinaga, mille ratifitseerimist 20. mail 2005 sai juba

mainitud (teine – ühispiiri lääneosa puudutav leping kirjutati alla 22. juulil 2008). Lepingut kommenteerinud välisminister Lavrov väitis, et vaidlusalused 375 ruutkilomeetrit jagati võrdselt, Hiina pool aga kinnitas, et sai 337 ruutkilomeetrit („International Herald Tribune“, January 22-23, 2005) Kui enamik piirijõgede keskel asuvaid saari poolitati, siis kaks saart – Yinlong (Tarabarov) ja Zhenbao läksid tervikuna Hiinale.

Tegemist oli põhimõttelise pöördega Venemaa liidrite käitumises, sest seni oli raiutud nagu rauda, et mitte kellelegi mitte midagi ei anta. Siinkandis mäletatakse hästi president Boriss Jeltsini sõnu, kui ta Venemaa-Eesti piiril piiritulpa maasse lüües 23. novembril 1994 kuulutas: „Venemaa ei loovuta kellelegi ühtegi tolli oma maad. See maa oli, on ja jääb Venemaa omaks.“ („New York Times“, November 24, 1994).

Mõistagi suurendas „kahe saare“ esiletõstmine Pekingis Jaapani lootusi, kuid see osutus lõpptulemusena vaid Kremli osavaks mänguks. Jaapani uus peaminister Junichiro Koizumi sai 20. novembril 2004 Santiago de Chiles toimunud APECi tippkohtumisel Putinilt põgusa kinnituse, et Venemaa on jätkuvalt valmis kahe saare küsimust lahendama. 2. veebruaril 2005 kohtusid mõlema riigi eksperdid ja arutati erinevaid variante (k.a. võimalus, et Jaapan loobub kolmest saarest, et saada suurim „mittelubatud“ saar) (Takahashi 2005). Putin sai kutse visiidiks Jaapanisse märtsiks (seotult EXPO2005 avamisega), ent käis alles 20.-22. novembril 2005, et tänada jaapanlasi autotehase rajamise eest ja jätta saarte saatus ... lahendamata. (Seda tänaseni). Putini saabumise eel – 17. novembril – olid aga avalikustatud avaliku arvamuse küsitluse tulemused, mille kohaselt 67% venelasi ehk 20% rohkem kui 1999.a. olid vastu saarte tagastamisele Jaapanile. (Masaki 2005) Jääb lisada, et antud arvamusküsitlus korraldati pärast saar(te) loovutamist Hiinale ja Eesti süüdistamist territoriaalsetes pretensioonides piirilepingult allkirja äraakutsumise õigustamise käigus.

Mainitud küsitluse tulemus peegeldus ka 16. novembril 2005 Riigiduumas toimunud Venemaa-Kazakhstani piirilepingu ratifitseerimisel – 312 poolt- ja 47 vastuhäält, 2 erapooletut. Ka Kazakhstaniga oli läbirääkimisi piiri üle peetud pikalt ja rahvuslased ning Vladimir Zhirinovski partei nõudsid häälekalt nn uudismaade ala liitmist Venemaaga. Jaanuaris 2004 teatasid presidendid Vladimir Putin ja Nursultan Nazarbajev läbirääkimiste protsessi kiirendamisest, mis oli selgelt ajendatud mais 2003 Peterburis saavutatud leppimustest EL-Venemaa suhete avardamiseks, milles üheks nõrgaks kohaks olid lahtised piirid idas, EL seisukohalt võttes just Kazakhstani (-Kesk-Aasia) suunas. Teksti vormistamine käis kiirelt ja piirileping kirjutati alla Moskvas 18. jaanuaril 2005. Kasahhi opositsioon korraldas mitu protestiavaldust. Majlis (Kazakhstani parlamendi alamkoda) ratifitseeris piirilepingu vastuhäälteta samuti 16. novembril 2005 – fakt, mis meenutab et veebruaris 2005 Tallinnas olnud Riigiduumas väliskomisjoni esimees Konstantin Kosachov pakkus riigikogulastele samuti tulevase piirilepingu paralleelset arutelu ja ratifitseerimist (Stenogramm 2005: 1505) – asi, mis ühel hetkel nagu kõigil (?) meelest läks.

Pärast Aasia suunal tehtud käike ja järeleandmisi elik selguse loomist tagalas pöördus Moskva lõpuks näoga Euroopa suunas. 27. aprillil 2004 Euroopa Liidule antud lubadust vastusammudeks (üle ELi veel mitte pääsenud Balti riikide peade võetud EL-Venemaa ühiskohustusele „tagada vähemusse kuuluvate isikute õiguste kaitse“) täites kinnitas Putin 24. novembril 2004 toimunud Venemaa-EL tippkohtumisel valmidust piirilepingute allakirjutamiseks Eesti ja Lätiga. 9. detsembril 2004 edastati viimastele Moskva ametlik kinnitus ja ka kahepoolsete

„Alussuhete poliitiliste deklaratsioonide“ tekstid, mis tulnuksid koos piirilepingutega allkirjastada. Elik – idee piirilepingutele midagi lisada oli Moskva enda idee.

Suhtumine lissas tõi kohe välja Läti ja Eesti taktikate erinevused – pärast seda, kui Venemaa välisministeerium paigutas 1. veebruaril 2005 oma veebilehele kõik pakutud dokumendid, ilmutas Läti 11. veebruaril omapoolse deklaratsiooni variandi, Eesti välisministeerium aga teatas, et „ei pea deklaratsiooni vajalikuks“. (BNS, 10. veebruar 2005). Paraku vallandus välisminister Kristiina Ojulandi vabastamisega ametist (10. veebruaril) poliitilise segaduse periood Eestis: 2 nädalat polnud üldse välisministrit, järgnes valitsuskriis, mis lõppes uue valitsuskoalitsiooni loomisega, mistõttu oli isegi paratamatu, et Venemaa pidas kõnelusi vaid Lätiga. Need viidi lõpule ja määrati ka allakirjutamise päev – 10. mai (EL-Venemaa uue tippkohtumise päev). 26. aprillil teatas Läti valitsus, et põhiseaduse teksti ja piirilepingu teksti erinevustest tulenevalt teeb ta lepingu allakirjutamisega seoses avalduse (vt kõiki selgitusi Border Treaty 2006), mille peale Moskva teatas kogu protsessi katkestamisest. Venemaa välisministeeriumi avalduses märgiti, et see puudutab Läti kõrval ka „tema arvukaid EL ja NATO liitlasi“ (Russian MFA 2005). Ametlikult öeldi Lätile ära 29. aprillil ehk siis pärast (Iisraelis Putinit visiidil saatnud) välisminister Lavrovi telefonikõnesid USA riigisekretäri ja EL välissuhete volinikuga, kelledest viimane pidas juhtunut kahepoolseks, s.t. Läti ja Venemaa probleemiks. („The Baltic Times“, May 12-18, 2005).

Kuna jõude jäetud Eesti jätkas signaalide andmist soovist piirileping sõlmida ja EL-Venemaa tippkohtumisel tuli mõlemal poolel teisele ka positiivset raporteerida, siis laekuski Eestile 4. mail kutse tulla Moskvasse 18. mail piirilepingut alla kirjutama. Olukord oli delikaatne – pärast ühe Balti riigi avalikku väljapraakimist ning seda küllalt erilises ja propagandameistrite abil üleskõetud rahvusvahelises situatsioonis – kas tulete 9. mail Moskvasse Venemaa võitu tähistama või mitte?* – pakuti samasuguse lepingu allakirjutamist tolle naabrile. Kuna väikeriikidel puuduvad suures poliitikas valikud, vastas Eesti kiirelt jaatavalt ja piirileping kirjutati alla.

Sama kiires tempos läks ka piirilepingu ratifitseerimine Riigikogus, ehkki esimesel päeval lubasid kõik Riigikogu fraktsioonid, et see „lõkkub sügisele“ (vt „Postimees“, 19. mai 2005). Ometi alustas väliskomisjon lepingu ratifitseerimise menetlust juba 30. mail ja kolm nädalat hiljem toimus lõpphääletus.

Arusaadavalt toimetas Eesti kiirustades ja seda välissurvel. On teada, et vastavaid soovitusi jagasid USA riigidepartemang, EL välis- ja julgeoleku poliitika juht J. Solana, EL välisvolinik B.Ferrero-Waldner jt. (Socor 2005d), mida kinnitas ka välisminister Paet Riigikogule esinedes (Stenogramm 2005:1365, 1507). See aga tähendas Eesti selget sattumist geostrateegiliste mängude maale. Väikeriigil pole kunagi kerge sõlmida piirilepingut suure naaberriigiga, seda enam juhul, kui tema suured poliitilised liitlased transatlantilises ruumis avaldavad selleks survet, tagamaks endi paremaid suhteid antud suurriigiga ehk siis Venemaaga. Vaevast usutav, et Eesti pandi teadlikult löögi alla, ent on ilmne, et EL ja USA välispoliitiliste otsuste kujundajad ei suutnud alati ette näha oma otsuste mõju Venemaa käitumisele.

* Venemaa välispoliitika, selle retoorika ja siseriikliku propaganda suursaavutuseks tuleb pidada ÜRO Peaassambleel 22. novembril 2004 vastuvõetud resolutsiooni „Teise maailmasõja 60. aastapäeva tähistamisest“, mis esmakordselt kuulutas nii 8. kui 9. mai „mälestuse ja leppimise päevadeks.“ Kuigi resolutsioon ei toonud eraldi välja „Suurt Isamaasõda“, käis Venemaal 2003-05 suur kampaania n.ö. oma sõjas saavutatud võitude tähistamiseks, mis kulmineerus pidustustega 9. mail 2005 Moskvas, millele kutsuti ka kõigi sõjas osalenud riikide juhid.

2. Tagantjürgi ilmnenuid tõsiasjad

On juba traditsiooniks saanud Moskva käitumise kuulutamine ettearvamatuks, mis on vaid osaliselt õige, sest enamikel juhtudel on tegu ennetava või ka tagantjürgi tehtud eneseõigustusega iseenda vähe läbimõeldud otsustele ja tegevustele. Tegelikult toimus ju lihtne loogika – mida enam Lääne juhtivad tegelased sidusid end Venemaa-Eesti piirilepingu allakirjutamise ja ratifitseerimisega ning seda pealegi pärast Venemaa-Läti piirilepingu läbikukutamist Moskva poolt, seda valusamalt võis neid kõiki tabada samasuguse protsessi teinekordne läbikukkumine või -kukutamine. Suures poliitikas on geostrateegia nimel nopitud väikesed võidud elik võidud väikeriikide arvel teinekord päris magusad. Suutmata saata korda midagi tõsist Euroopa Liidu kui terviku vastu, oli Moskva ikkagi võimeline tekitama kahju mõnele tundlikus kohas asuvale väikeriigile, eriti olukorras, kui seda soosis EL ladviku enda ootamatu ja üllatav meelemuutus.

Arvatavalt juhtus ka see, et traditsioonilistes skeemides kinniolevad Lääne eksperdid ei suutnud kiirelt ja vääriliselt hinnata seda uut, mida pakkus revolutsioonilise Georgia juhi Mikheil Saakashvili ootamatu, teooriaid ja ettekujutusi purustav ilmumine geostrateegiliste mängurite ühispõllule. Üllatusena nii Venemaa, USA kui Euroopa Liidu ladvikutele.

16.-17. juunil 2005 Brüsselis toimunud Euroopa Liidu nõukogu (ülemkogu) tippjäreldestes (*presidency conclusions*) oli Venemaa poliitikale pühendatud neli punkti. Neist kaks viimast tema suhetele Balti riikide ja Georgiaga: (punkt) „61: Euroopa Nõukogu tervitab Venemaa-Eesti piirilepingu allakirjutamist ja loodab samasuguse lepingu peatselt (ingl. k. *soon*) allakirjutamist Lätiga. 62: Euroopa Nõukogu tervitab samuti Venemaa valmisolekut evakueerida allesjäänud Venemaa sõjabaasid Georgiast 2008. aastal. Ta loodab kõigi Istanbulis 1999.a. võetud kohustuste täielikku täitmist.“ (Brussels European Council 2005).

Kõik saab paika, kui kõrvutada neid lausungeid Euroopa Liidu Nõukogu aasta varem – 17.-19. juunil 2004 tehtud järeldestega, milledes alles tervitatakse Armeenia, Azerbaidžani ja Georgia pääsemist Euroopa Naabruspoliitikasse (p.66) ja seda tõdetakse n-õ lahus nende suhetest Venemaaga. Viimasele pühendatud p.76s aga „tervitatakse Venemaa kohustust kiirelt (*early*) „allkirjastada ja ratifitseerida piirilepingud Eesti ja Lätiga“ (Brussels European Council 2004). Kuna mõ lema aasta dokumentides algab Venemaa osa viidetega eelnevalt toimunud EL-Venemaa tippkohtumistele – vastavalt 10. mail 2005 ja 21. mail 2004 – siis torkab silma „ratifitseerimise“ kadumine just otsustaval aastal ja seda puhtalt Euroopa Liidu ja mitte EL-Venemaa ühis- või puhtalt Venemaa ametlikus dokumendis. Välisminister Paeti ratifitseerimispäeva artiklis ja ka esinemises Riigikogus oli Euroopa ülemkogu järeldestest juttu, kuid mitte siin esiletõstetud detailist. („Postimees“, 20. juuni 2005; Stenogrammid 2005:1567).

Lisades sellele juba mujalt antud hetkeks tulnud ohusignaalid Euroopa Komisjoni käitumisest (Socor 2005c), tuleb tõdeda, et Eesti ja tema Riigikogu läksid 20. juunil tegelikult suurele riskile – asi, mida ei teatud ja ka ei suudetud teadvustada. Kahe tippkohtumise dokumente kõrvutades kerkib loogiline küsimus – Euroopa Liit nagu teadis, et ratifitseerimist päriselt ei tule? Või et Eesti pannakse Lätit järgi ootama? Samas, kuna juba oldi Euroopa Liidus ja järelikult oli ka juurdepääs tippjäreldeste kirjutamisele, siis miks Eesti ja Läti esindajad ei teinud „ratifitseerimise“ kadumisest tekstis numbrit? Küsigem enamgi – ilmselt ikkagi anti endale aru, millise käitumissignaali annab Moskvale „ratifitseerimise“ ärakadumine EL tippdokumendist n-õ 24. tunnil?

Tuleb tõdeda, et Läti-Venemaa ja Eesti-Venemaa piirilepingute tegemine 2004-2005 polnud Euroopa Liidu seisukohalt parim aeg – suurriikide omavaheliste uute suhete kujunemist ning revolutsioone Georgias ja Ukrainas arvestades. „Suure pauguga“ laienemisest tulenevale teatud ebakindlusele lisas hapnikku uus poliitkriis, mis tipnes EL uue põhiseaduse tagasilükkamisega Prantsusmaal ja Hollandis toimunud rahvahääletustel (29.05. ja 1.06.2005). Venemaa oli aga piiriprobleeme Jaapani, Hiina ja Kazakhstaniga reguleerides saanud korraliku koolituse kõnelusteks kahe väikeriigi ja nende seljataagustega.

Kui lugeda 18. juulil 2005 Brüsselis toimunud Üldasjade ja Välissuhete Nõukogu (GAERC) istungi enda ja sellega seotud dokumente, paneb Euroopa Liidu juhtide arusaamine Eesti/Läti-Venemaa suhetes juhtunust õlgu kehitama. Mõistagi on tekst napp – GAERCi enda dokumendi põhjal rääkis Urmas Paet istungi lõpul piirilepingu allakirjutamisest „Venemaa otsuse mitte esitada see ratifitseerimiseks valgusel“ ja Läti välisminister selgitas oma piirilepingu seisu, mille peale EL välisministrid „avaldasid toetust Eestile ja Lätile nende taotlustes ratifitseerida piirilepingud“. (Council meeting 2005). Kõik? Eesti Välisministeeriumi ametlikus väljaandes „Estonian Review“ on antud istungi kohta lugeda, et Paet tänas kolleege toetuse eest ja kuulutas piirilepingu allakirjutamise „EL-i kollektiivseks saavutuseks, suurepäraseks näiteks sellest, kuidas saavutatakse soovitud tulemus ühel häälel rääkides.“ Paet kinnitas, et piirilepingute ratifitseerimine „on Eesti, Venemaa ja ELi vastastikustes huvides (*in mutual interests*).“ Järgnes muude teemade käsitus. Läti välisministeeriumi analoogiline väljaanne „Current Latvia“ pakub üllatust – pärast Urmas Paeti ratifitseerimisjutu ja Artis Pabriksi piirilepingu seisu ärakuulamist „väljendasid EL Nõukogu, Javier Solana ja Benita Ferrero-Waldner täit toetust ning Läti ja Eesti vastavate probleemide mõistmist“, märkides, et hoolimata erinevast lähenemisest piirilepingutele, on Läti ja Eesti „praegu ühesuguses olukorras (*are currently in identical positions*)“, mis ei muutu paremaks lähitulevikus (*in the near future*), kuid EL jätkab mõlema piirilepingu saatuse jälgimist (*will continue to monitor*).“ (Current Latvia 2005). Ei mingit vihjet sellest, et midagi sõltus/sõltub Venemaast või et keegi üritab rääkida Moskvaga. Jääb mulje, et EL ladvik oli lihtsalt Lavroviga päri – mitte ainult Läti-Venemaa allkirjadeni mittejõudnud, vaid ka Eesti-Venemaa piirilepingut ei ole.

3. Georgia – geopoliitiline ja -strateegiline sagar

Siinkohal tagasi pöördudes EL kahe tippkohtumise dokumentide juurde ei tsiteerinud me juhuslikult ka Georgiat puudutavat. Võib väita, et julgus, mis jättis EL tipud maha Eesti ja Läti seisu hindamisel – „ratifitseerimine“ ju kadus – leidis samas kasutamist uustulnuka Georgia kiitmises Venemaa vastu saavutatud võidu eest. Seda koguni koos Venemaa kõigi 1999.a. võetud kohustuste „täieliku täitmise lootusega“ ehk siis silmas pidades ka sõjabaasi likvideerimist Moldovas. Kui EL ladvik vältis Eesti ja Läti suhtes isegi Venemaa nimetamist, siis Georgia suhtes deklareeritult oli selge tülinorimise maik. Lisaks olid EL 2005.a. tippkohtumise dokumendis liikmesmaade Eesti-Läti ja mitte-liikmesmaa Georgia kohta öeldu kõrvuti ning lauseliselt seotud elik Euroopa Liit ise aitas avalikult kaasa sellele, et „Venemaa-Läti/Eesti piirilepingutest Venemaa-EL suhete kontekstis“ said „Venemaa-Läti/Eesti/Georgia suhted Venemaa-EL suhete kontekstis.“ Ülal sai mainitud, et vaevalt, et Moskvat jäi märkamata „ratifitseerimise“ kadumine ja sama on õige ka uue riikide koosluse serveerimise kohta. Kindel on seegi, et kui Moskvat midagi tõeliselt ärritas, siis just see uus kooslus ja Georgia selge kiitmine ELi ja USA poolt.

Tegelikult oli Georgia geopoliitilises mõttes teinud peadpööritava tõusu äärismaa riigist selleks, mida saab pidada geopoliitiliseks saagaraks. Seda tänu eeskätt lääne puudulikele teadmistele endisest Nõukogude Liidust ja ka tänu 1990ndate teisel poolel teatud suurriikide pealinnades läbi löönud soovidele säilitada Moskval tegevusruum seal, mida too pidas oma traditsiooniliseks mõjupiirkonnaks.

Georgia varasematest arengutest olgu meenutatud, et 1989-91 oli see mägilaste riik Kremlile pinnuks silmas võidu Balti vabariikidega ja kui arvestada Leedu iseseisvuse vahepealset külmutamist (mai 1990 – juuli 1991), siis oli Georgia Vabariik faktiliselt esimene, kes 9. aprillil 1991 kuulutas end iseseisvaks riigiks (enne augustiputši 1991). Endise KGB ja parteijuhhi Eduard Shevardnadze tagasipöördumine võimule jättis Georgia kauaks seotuks Moskvaga, ehkki sealne parlament tegi korduvalt katseid saada lahti kohalejäänud Vene vägedest Abhaasiast, Lõuna-Osseetiast ja n-ö päris-Georgia pinnalt, kuid Shevardnadze ja Co suutsid sündmusi ohjata. Paljus tänu võimsale välistoetusele „Georgia sõprade“ grupi (Prantsusmaa, Saksamaa, Suurbritannia, USA, Venemaa) näol, mille lääne suurriigid asutasid 1993.a. tunnustamaks ka Shevardnadze teeneid külma sõja lõpetamises Nõukogude Liidu välisministrina. Venemaa kaasatus tähendas seda, et antud grupi raames langetati otsuseid kogu Georgia ümbruskonna asjus. Kuna Venemaa kehtestas kohe oma domineeriva seisundi (Abhaasias ja Lõuna-Osseetias asuvate Vene vägede ümbernimetamine rahuvalvajateks 1994.a. oli esimene kord ÜRO praktikas, kui rahuvalvajad pärinesid naaberriigist) (Alatalu 2011a :185-186), siis ei tulnud asjatundjatele üllatusena ka EL otsused – milledes tooni annavad mainitud grupi kolm suurriiki – jätta Georgia, Armeenia ja Azerbaidjan EL naabruspoliitikast välja, kuna „nood ei asu Euroopas“ (2003), ja järgnenud vigade parandus, kui kolm Lõuna-Kaukaasia riiki ikkagi naabriteks võeti (2004), kuid nendega suhete arendamise arutelu käis koos Egiptuse ja Liibanoni probleemide aruteluga ja ka soovitusel jagati kõigile viiele (märts 2005). (Alatalu 2011b: 7,11)

Suurriiklikult soositud vaikelule tagaplaanile surutud Georgias tegi lõpu nn rooside revolutsioon, mis novembris 2003 tõi võimule USAs õppinud Mikheil Saakashvili, kes lubas viia maa võõrvägedest vabanemise lõpuni. 24. novembril 2004 ehk revolutsiooni esimesel aastapäeval kuulutas Saakashvili ÜRO peaassamblee kõnepuldist Venemaa baaside likvideerimise „demokraatiale ülemineku tänase lahenduse proovikiviks“. 10. märtsil 2005 võttis Georgia parlament vastu (neljanda) resolutsiooni, mis viidates sellele, et Venemaa pole täitnud oma 1999.a. OSCE tippkohtumisel antud lubadusi (likvideerida sõjabaasid Georgias ja Moldovas 2002. aastaks) ja et Moskva keerutab läbirääkimistel, nõudis valitsuselt Venemaa baaside sulgemist 1. jaanuariks 2006 ehk kolm aastat varem, kui Moskva viimaste lubaduste põhjal oli valmis tegema. Seda juhul, kui Georgia ja Venemaa kõnelustel ei suudeta enne 15. maid kokku leppida vägede lahkumise täpses graafikus. Järgnes väljakutsuv lülitumine maailmas hetkel aktiivselt käinud arutellu – kas minna 9. mail Moskvasse või mitte. (vt lähemalt Alatalu 2010: 23-33).

Nagu mainitud, teatasid Eesti ja Leedu presidendid üheaegselt mittesõitmisest 7. märtsil ja viis päeva hiljem kuulutas Saakashvili, et läheb, kui 6. maiks saavutatakse välisministrite tasemel kokkulepe vägede äratoomise graafiku osas ja kui kaks presidenti kirjutavad 9. mail Moskvast alla seda käsitlevale ühisdeklaratsioonile. (Socor 2005c). Mõistagi toimunuks see venelaste võidupüha hommikul, sest õhtul ootas Saakashvili Tbilisis juba USA president George Bushi. Mõõngem – säärast diplomaatilist ja väljakutsuvat turmtuld polnud Moskva ammu saanud (mis paljus selgitab ka Venemaa ladviku 2008.a. sõja järgset avalikult põlglikku suhtumist Saakashvilisse – nii pole nendega ajaloos keegi sõandanud

käituda). Arusaadavalt rabas mägi poegade taktika ka USA ja Euroopa Liidu ladvikut. Rabas samuti teoreetikuid, sest kaua varjus olnud riigist sai suurtegija, sissetungija geostrateegiliste mängurite põhiplatsile.

Nagu teada, eristas geopolitiika klassik Zbigniew Brzezinski 1997.a. Euraasias viit geostrateegilist põhimängijat suuriikide ja viit geopolitiilist sagarala Ukraina, Azerbaidžani, Lõuna-Korea, Türgi ja Iraani näol (Brzezinski 2003: 56). Täna saab väita, et aastal 2005 võttis Georgia endale selle liidri koha Lõuna-Kaukaasias, mis teoreetiliselt pidanuks kuuluma Azerbaidžanile.

Brzezinski sõnul tuleneb geopolitiilise sagara tähtsus „mitte võimust ja motivatsioonist, vaid pigem nende tundlikust asukohast ning nende potentsiaalselt haavatava seisundi olulisusest geostrateegiliste mängurite käitumisele.“ (Ibid). Georgia toonast (ja ka tänast) haavatavust arvestades oli motivatsioonil siiski suurem tähtsus, sest nii kindlat soovi euroatlantiliste struktuuridega ühinemiseks kui see kõlas 2003-2004.a. Georgiast polnud lääs ammu kuulnud. Efekti suurendas asjaolu, et tsiviliseeritud maailm oli pikalt läbi saanud revolutsioonideta ja rooside revolutsioon võeti vastu sümpaatiaga. Saakashvili ja Co kärke otsus tugineda USAle ja NATOle kinnitas peatselt Brzezinski teise postulaadi – sagarala „asupaik kas võimaldab või raskendab ligipääsu põhimängija jaoks olulistele aladele või ressurssidele“, samuti kolmanda – „mõnel juhul võib geopolitiiline sagarala toimida nagu olulise riigi või isegi piirkonna kaitsekilp“ (Ibid) – kehtivust vastavalt Venemaa suhtes ja Venemaa vastu.

Georgia poolt märtsis-mais 2005 kordasaadetu mõistmiseks on nutikas lähtuda Brzezinski märkustest, et mainitud viiest sagaralast on Iraan ja Türgi võimelised olema ka geostrateegiliselt aktiivsed (Ibid: 56-57), geostrateegilised riigid on aga omakorda need, kellel „jagub jõudu põhjustada võimalik nihe võimu rahvusvahelises jagunemises.“ (Ibid:54). Ent just sellega sai hakkama Saakashvili, kui viidata vaid EL Ülemkogu tsiteeritud lõppjäreldustele. Pealegi leidis aset „geopolitiiline ümberorienteerumine“ (Grygel 2006: 23), kui silmas pidada seda, et väljaspool Euroopa Liitu olev Georgia astus/pandi EL-Venemaa suhete lauale kõrvu Eesti ja Lätiga ning nende geograafiline kaugus üksteisest ei seganud nende probleemide koos vaatamist.

Pealegi oli Balti riikide ja Georgia vastastikune tõmme ja läbikäimine ammune. Koos tegutseti 1989-91.a. ja kui Saakashvili teatas, et talle on eeskujuks Balti riikide praktika, siis järgnes ka abi erinevates valdkondades. Eesti kaasjuhtimisel (välisministrid Kristiina Ojuland, Salome Zurabishvili) loodi 4. veebruaril 2005 Ida-Euroopa riike ühendav toetusgrupp „Georgia Uued Sõbrad“ ja seda vastukaaluna Moskva-meelse suurriikide grupi „Georgia sõbrad“ (vt ülal) tegevusetusele. (Socor 2005a). Georgia võimud hindasid (tänapäev) grupi tegevust kõrgelt ja see leidis tegurina mainimist 7. juulil 2005 vastuvõetud Georgia rahvuslikus julgeolekukontseptsioonis. (Alatalu 2012 a:35-37).

Balti riikide ja Georgia taotluste seotust rõhutas ka USA president George Bush. Sündmuste haripunktil 23. märtsil tuli teade, et USA president väisab oma eelseisval Euroopa turneel 6.-7. mail Riias (eelnevalt oli kaalutud ka Tallinna) ja on 9.-10. mail Tbilisis. Ehk siis vahepeal on Bush Moskvast, kuhu 9. maiks ei tule juba teadaolevalt Eesti ja Leedu presidendid (kellega Bush kohtub Riias) ja võimalik, et ka Georgia president. Kremli olukord muutus enam kui pingeliseks ja kuigi jätkati ettevalmistusi oma sõjalise võidu aastapäeva tähistamiseks, kajastab toonaseid meeletusi hästi president Vladimir Putini ootamatu tõekuulutus Riigiduumas kõnepuldist 24. aprillil: Nõukogude Liidu kadumine oli „20. sajandi suurim geopolitiiline katastroof“. Elik – Kremli käis olukorra hindamine selgelt

geopoliitilisi kategooriaid kasutades ja igapäevapoliitika sõnavarasse ilmus kaotuse, Venemaale osaks saanud ebaõigluse fenomen. Arusaadavalt tuli vältida uusi kaotusi.

Kaks päeva hiljem loobuti piirilepingust Lätiga, mis senist retoorikat arvestades võinuks tähendada kaotust. Sealjuures lõpetas Venemaa piirilepinguprotsessi Lätiga rõhutatult rahulikult ja veel 6. mail pakkus Venemaa suursaadik Riias protsessi taasalustamist ühisdeklaratsiooni koostamisest. Mõistagi oli tegu sõnumiga Venemaa-EL 10. mai tippkohtumisele, kus kujuneski samm-sammu (algul allkirjad, kunagi ratifitseerimine) arusaam piirilepingute tegemise osas, mida nagu kajastab Euroopa Ülemkogu dokument.

Tbilisi prooviti nii ja teisiti, kaitseminister Sergei Ivanov andis avalikult suulise lubaduse baaside äratoomiseks, kuid kahe riigi välisministri kõnelustel 6. mail jäi kokkulepe saavutamata ja kolm päeva hiljem polnud Saakashvilit Moskvas. Vahepeal kuulutas Georgia parlament, et nõuab ka välja „okupatsiooni tekitatud kahju“ ehk siis tõstatas samuti Moskvat alati valusalt puudutanud teema.

President George Bush lahendas USA poliitikale tekkinud delikaatse seisu sääraselt, et meenutas 10. mail Tbilisi keskväljakul peetud kõnes küll Nõukogude Armeed vägivaldas samas 1989.a., ent vaikis Venemaa sõjabaasidest ja rääkis „rahumeelsest ühtsuse saavutamisest“ „suveräänses ja vabas Georgias“. Mis presidendil ütlemata jäi, tegi ära USA Senati 12. mai resolutsioon – Venemaa peab väed Georgiast välja viima (Alatalu 2009:120-121). Kuna Georgia parlamendi resolutsiooni kohaselt kummitas Vene vägesid 15. maist peale „illegaalide“ staatus ja „lahkumisrežiimi sattumine“, pidas Moskva targemaks taganeda ja 13. mail teavitas välisminister Salome Zurabishvili uute ettepanekute saamist Moskvast ja lepest jätkata kõnelusi 23. mail. (Anjaparidze 2005). Nädal hiljem, 30. mail kirjutasid Zurabishvili ja Lavrov Moskvas alla ühisavaldusele Venemaa sõjabaaside „tegevuse lõpetamisest“ ja sõjabaaside ja rajatiste äratoomisest. Loomulikult asus Moskva koheselt talle omase lubatust möödahiilimise ja mittetäitmise teele, ent väikeriigi Georgia võit oli ilmne.

Tbilisi edu trumbiks oli kahtlemata sündmuste arendamise kiirus ja see, et probleem jäi suurel määral vaid kahepoolseks (avalduse n-ö väljast jõudis teha vaid USA senat) – seda erinevalt Eesti ja Läti piirilepingutest, mida oli korduvalt arutatud või vähemalt mainitud mitmepoolsetel kohtumistel. Samas oli selge, et pikalt kestnud kogu maailma poliitika fokuseerumine 9. maile (2005) ja Moskvale pani Kremli olukorda, kus tal – üldise tähelepanu all olles ja uusi suhteid Aasia-USA-Euroopaga üles ehitades – võis suurjõuna tekkida soov ka lihtsalt suuremeelne olla. Georgia oli ikkagi Stalini sünnimaa ja oli ka selge, et antud lubadus puudutab vaid n-ö päris Georgia pinnal ja mitte separatistide territooriumitel asuvaid baase.

Mõistmaks järeleandmisele mineku tähendust Kremli ladvikule, toogem siinkohal venemaalaste hulgas mais 2005 toimunud küsitluse tulemused. Autoriteetse uurimiskeskuse VCIOM andmeil oli 55% küsitletutest vastu välismaal asuvate sõjabaaside sulgemisele ja vaid 6% pidas neid mittevajalikeks, 50% küsitletuist pidas vajalikuks surve avaldamist lähivälismaa riikidele ja 42% oli nõus dialoogi arendamisega, 31% pooldas majandussanktsioonide ja 9% poliitsanktsioonide kehtestamist, 11% oli päri sõjalise sekkumisega. (Cameron, Domanski 2005:19).

Pole infot, et Venemaa baasidest Georgias oleks räägitud Venemaa-EL tippkohtumisel 10. mail. Selle lõppedes Kremli toimunud pressikonverentsi tegi kuulsaks Astrid Kanneli küsimus-sõnum Eesti territoriaalsete pretensioonide puudumisest ja ettepanek vabandada okupatsiooni eest, millele vastates tegi Vladimir Putin selget vahet Eesti ja Läti piirilepingute hetkeseisu vahel. Läti kohta kinnitas ta seda, et Moskva on jätkuvalt valmis piirilepingut alla kirjutama, kuid mitte koos

„idiotsete territoriaalsete nõudmistega“. Eesti piirilepinguga „pole probleeme, jumal tänatud“ teatas Putin ja tuletas meelde, et kui ta ise (Leningradi linnapeale Anatoli Sobchakile alluva ametnikuna) osales Eesti-Leningradi kõnelustel 1990.a. ja kus kerkis sama (piiri)probleem, „lähenesid eestlased, au neile, pragmaatiliselt oma rahvuslikele huvidele“. Järgnes kriitika Eesti presidendi Moskvasse mittesaabumise pärast, ent ka kinnitus – „ma andsin välisministeeriumile korralduse leping alla kirjutada.“ (President of Russia 2005) Selgelt ausameelsuse õhkkonnas tehtud meenus omaaegselt kohtumisest Eesti poliitikutega (Savisaar 2004:293) annab kena võtme mõistmaks Kremli ootusi Eesti käitumisest piirilepinguga, sest mainitud pragmaatikud, ehk vähemalt siis Edgar Savisaar oli jälle valitsuses. Läänes tekkinud ettekujutust Eesti poliitikutest aitasid aga hoida uue peaministri Andrus Ansipi ja uue välisministri Urmas Paeti sõnastuselt korrektsed ja samas täpselt vaid oma institutsioonide (valitsus, välisministeerium) pädevuse raames tehtud avaldused piirilepingute allakirjutamise eelsetel päevadel ja nädalatel. Jätakuvalt autoritaarse režiimi ladvik ja selle peamees ei tulnud ilmselt viimase hetkeni selle peale, et impeeriumi ühe endise asumaa ladvik võiks oma avaldustes briljantselt kinni pidada võimude lahususe printsüübist.

Pilved piirilepingu kohale hakkasid kerkima ruttu ja tegelikult sealt, kust neid oli raske oodata. 23. mail külastas Vladimir Putin ajalehe „Komsomolskaja pravda“ toimetust ja sealsest usalduslikust jutuaajamisest tsiteeritakse reeglina Venemaa presidendi sõnu Lätile, et nad „ei saa mitte Põtalovo (Abrene) rajooni, vaid surnud eesli kõrvad.“ Tegelikult mainis Putin ka piirilepingu allakirjutamist Eestiga – „läksime selle peale teadlikult“. Oli ilmne, et president elas end Eesti ja Läti arvel välja, kuid tegi seda väga lühidalt, sest mitte see polnud talle peamine – pea pool jutuaajamisest läks Georgia nõudmise – sõjabaaside äratoomise – lahkamiseks. „Poliitiliselt pole meile hea, kui meie naabrid ei taha meie sõjalise kohaloleku jätkumist“, aga on „veelgi hullem, kui me püüame iga hinna eest mitte lubada neil kasutada oma suveräänseid õigusi“. Putin muretses avalikult selle üle, et need baasid ei läheks „kolmanda riigi“ kätte. Ajakirjanike küsimuste peale lojaalsetest naabritest lahkas Putin ka Venemaa sõjalist kohalolekut Armeenias ja Tajikistanis. (Prezident Rossii 2005)

Georgia baaside ootamatu tulek Venemaa poliitika päevakorda kajastus ka 4 päeva hiljem vastuvõetud, kuid pikalt ettevalmistatud Riigiduuma avalduses „Ajaloovõltsimiste katsetest“, mis rahvusvaheliste organisatsioonide kõrval oli adresseeritud ka Poola, Eesti, Läti, Leedu ja USA parlamentidele ning kus Poola ja Balti riikide tegevuse kurtmise käigus mainitakse ootamatult USA presidendi külaskäiku Tbilisi. Järgnevalt sünnivad Venemaa välisministeeriumi 2. Euroopa osakonnas mitmed „informatsioonilis-analüütilised materjalid vastutegevusest *Pribaltika* riikide ja Georgia anti-Venemaa liinile.“ (O shagah 2005). Saab nõustuda Vadim Kononenkovi järeldustega, et Moskval oli raske seedida Poola ja Balti riikide ootamatut aktiivsust EL välispoliitikas, Georgia rooside ja Ukraina oranži revolutsiooni ning Moldova toetamist. (Kononenkov 2006:81) George Washington University'l baseeruva PONARS kohene uurimus sedastas, et sõjabaaside väljaviimine tähendab Georgiale lahkumist Venemaa mõjusfäärist ja muutumist samasuguseks välismaaks nagu seda on kolm Balti riiki. (Sokov 2005).

4. Geopoliitikas võidab kiirem kellegi arvel

Autori arvates muutus Georgias asuvate Venemaa sõjabaaside küsimus ootamatult Venemaa (militarismi vaimust kantud) juhtkonnale probleemiks nr 1 ja seda ka suhetes Euroopa Liiduga. Georgia vastu polnud Venemaal hetkel võimalik midagi ette võtta, sest 30. mai ühisvalduse järel tühistas Tbilisi lubatud sanktsioonid Venemaa baaside vastu (vee, elektri äravõtmine jmt). Küll aga oli võimalik rünnata Moskva „mõjusfääri“ tunginud Euroopa Liitu ennast ja juhtumisi oli üks ELi huvitav protsess pooleli EL liikmesmaa Eestiga. Sestap võeti Euroopa Ülemkogu otsust Moskvast geostrateegilise väljakutsena ja ka vastati Euroopa Liidule (vt Lavrovi 27.06.2005 intervjuu artikli alguses). Ühtaegu oli see ka vastus 22. juunil 2005 Euroopa Nõukogu parlamentaarsel assambleel vastuvõetud resolutsioonile, milleks võeti ja ka saadi Venemaalt kümneid lubadusi (mitte käsitleda naabreid „lähivälismaana“ jmt – vt ülal ja Council of Europe Parliamentary Assembly 2005). Eesti suurejooneline karistamine – selle eest, et EL üritab Venemaad õpetada? – andis selgelt märku, et küsimus polnud Eesti-Venemaa piirilepingus, vaid suures poliitikas ikka ettetulevas vajaduses kellegi arvel kedagi teist õpetada.

Eesti järsu ja suure pauguga nullimise põhjustas eeskätt (Euroopas juba unustatud) „mõõkadega-vehkimise-diplomaatiat“ harrastanud Georgia ootamatu ilmumine ja paigutumine Venemaa viie-piirilepingu-tegemise ja Venemaa-EL suhete arendamise konteksti ning tuleb mõnda, et Tbilisi saavutas ainsana avaliku võidu Venemaa üle. Pikalt paika pandud rahvusvaheliste suhete geopoliitilised ja geostrateegilised konstruktsioonid ja reeglid ei pidanud sõna otseses mõttes vastu mägilaste revolutsioonilisele rünnakule, mis tegi Georgiast kohe geopoliitilise sagara ja seejärel endast geograafiliselt eemal asuva geostrateegilise ühisvälja ümbertegija. Ilmselt ei oska Moskva tänagi öelda, miks ta toona nii ruttu järgi andis. Pealegi Moskvale väga valulikus küsimuses – sõjabaaside väljaviimine, mis tõi talle USA ja ELi tänu, ent Tbilisit ju suisa kiideti. Komeedina geopoliitikasse sisenenud ja piirilepingud ootamatult sõjabaasidega sidunud Georgial lihtsalt vedas ja kogu aeg väiksemat mänguruumi – isegi Lätiga ei konsulteeritud – eelistanud ehk geopoliitikat vältinud Eestil mitte. Tulnuks varem Brzezinskiit lugeda.

Viiteallikad

- Alatalu, Toomas (2012b). Eesti-Vene piirilepingu lugu 2005. – Tallinna Tehnikaülikool. Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted.Nr.4(13), lk.3-37.
- Alatalu, Toomas (2012a). Georgia uued sõbrad vs. Georgia (vanad) sõbrad ehk väikeriikide söakas vastandumine suuriikidele. – Maailmast 2012. RSR artiklite kogumik. Toimetajad A. Kasekamp, R. Toomla, K. Tüür. Pühendatud Toomas Alatalule 70. sünnipäeval. Tartu Üliooli kirjastus. lk.13-42.
- Alatalu, Toomas (2011a). New Friends of Georgia vs. Friends of Georgia.- Estonian Foreign Policy Institute, 2012. Estonian Foreign Policy Yearbook 2011, pp.183-208.
- Alatalu, Toomas (2011b). Baltic region – the Architect of the Eastern Parntnership. The Eastern Partnership & Central Asia. Baltic Horizons.No 17(114). November 2011, pp. 7-12.

- Alatalu, Toomas (2009), Gruusia konflikt. – Tallinna Tehnikaülikool. Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted. Nr1 (10). Lk. 97-125.
- Anjaparidze, Zaal (2005). Georgia and Russia March Toward Diplomatic War. Eurasia Daily Monitor. Volume 2, Issue 97. May 18, 2005.
- Border Treaty (2006) between the Russian Federation and the Republic of Latvia. Information Note. European Commission. DG External Policies delegations. Europe 8 June 2006. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/fd/d-ru2006061507/d-ru2006061507en.pdf
- Brussels European Council (2005). 16 and 17 June 2005. Presidency Conclusions. The Council of the European Union. Brussels, 15 July 2005.10255/1/05. REV1 Concl. 2.
- Brussels European Council (2004). 17 and 18 June 2004. Presidency Conclusions. The Council of the European Union. Brussels, 19 July 2004. 10679/2/04 REV2 Concl2.
- Brzezinski, Zbigniew. (2003). Suiuir malelaud. Ameerika ülemvõim ja geostrateegilised kohustused. Varrak.
- Cameron, Fraser, Domanski Jarek M. (2005). European Policy Center. Russian Foreign Policy with Special Reference to tis Western Neighbors. EPC Issue Paper. No 37. 13 July 2005. <http://www.belgium.iom.int/pan-europeandialogue/documents/Russian-Foreign-....pdf>.
- Council of Europe Parliamentary Assembly (2012). The honouring of obligations and commitments by the Russian Federation. Report/Doc.13018/14 September 2012. Explanatory memorandum by Mr Frunda and Mr Gross, co-rapporteurs.
- 2675th Council Meeting (2005) General Affairs and External Relations.External Relations. Brussels, 18 July 2005. Press release 108915/05.<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/05/178&format=HT>
- Current Latvia (2005). Weekly Summary of News in Latvia. 15-22 July 2005. Wk.30/ 2005 (617).
- Estonian Review (2005): July 11-24, 2005. 27.07.2005. <http://www.vm.ee/?q=en/node/3746>
- Grygel, Jakub J. (2006). Great Powers and Political Change. The Johns Hopkins University Press.
- Kononenkov, Vadim (2006). „Normal neighbours“ or „troublemakers“? The Baltic Statesin the Context of Russian-EU relations.“ – Estonian Foreign Policy Institute. The Estonian Foreign Policy Yearbook 2006, pp. 69-84.
- Levinsson, Claes (2006). The Long Shadow of History: Post-Soviet Border Disputes – the Case of Estonia, Latvia, Russia. – Connections. The Qaterly Journal. Fall 2006. Vol 5 Nr.2, Uppsala, pp. 98-109.
- Made, Vahur (2005). Estonian-Russian relations in the context of the international system.“ – Estonian Foreign Policy Yearbook 2005. Ed. A. Kasekamp, Eesti Välispoliitika Instituut, Tallinn, pp.93-110.
- Made, Vahur (2006). Eesti-Vene piirileping Euroopa Liidu ja Venemaa suhete kontekstis. – Acta Societatis Martensis. N2, 2006, lk. 233-39.
- Masaki, Hisane (2005). Putin’s Diplomatic Victory in Tokio: Regional Perspective on Russia-Japan Relations. <http://japanfocus.org/-Hisane-MASAKI/2081?rand?1365071218&type?print&print?1>

- Nutt, Mart (2011). Eesti parlamendi pädevuse kujunemine ja rakendamine välissuhtluses. Tallinna Tehnikaülikool, TTÜ press, 2011, lk.167-177.
- O shagax (2005), predprinimajemõhh po protivodeistviju antirossiiskoi liini stran Pribaltiki i Gruzii. Moskva, 14/06/2005. Autori arhiiv.
- Rostoks, Toms (2006). The border issue. – Latvian-Russian relations: Domestic and international dimensions. Ed. Nils Muiznieks. LU akademiskais apgads, 2006, pp. 131-139
- President of Russia (2005). Official Web Portal. May 10, 2005. Great Kremlin Palace, Moscow. Press Statement and Responses to Questions Following the Russian-European Union Summit. http://archive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2005/05/10/2030_type82914type82915_88...
- Prezident Rossii (2005). Stenograficheskyi otchet o vstrece s tvorcheskim kollektivom gazetõ „Komsomolskaya pravda“ 23 maja 2005 goda. <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/05/88557.shtml>
- Rikveilis, Airis (2008) The Interstate border and Latvian-Russian relations: the Past as an impediment to bilateral cooperation. – Latvia-Russia-X. Ed. Z. Ozolina. Strategic Analysis Commission under the Auspices of the President of the Republic of Latvia. Research Papers. Riga, Zinatne, 2008, pp.284-331.
- Rozman, Gilbert (2002). A Chance for a Breakthrough in Russo-Japan relations will the logic of great power relations prevail. -The Pacific Review. Vol.15, No 3, pp.325-357.
- Russian MFA (2005) Information and Press department Commentary regarding a Media Question Concerning the New Linkage Being Put Forward by the Latvian side to the Signing of a State Border Treaty. 858-28-04-2005. www.mid.ru/.../55853F26E6F04105C3256FF10055E841?OpenDocument
- Savisaar, Edgar (2004). Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-92. Kleio.
- Socor, Vladimir (2005a). New Group of Georgia's Friends Founded. Eurasia Daily monitor. February 7, 2005.
- Socor, Vladimir (2005b). Moscow stonewalling on border agreements with Latvia and Estonia. Eurasia Daily Monitor. Volume 2 Issue 85 May 2, 2005.
- Socor, Vladimir (2005c). Moscow Thwarts Joint Presidential Declaration on Troop Withdrawal from Georgia. Eurasia Daily Monitor. Volume 2, Issue 90. May 9, 2005
- Socor, Vladimir (2005d). Moscow signs border agreement with Estonia. Eurasia Daily Monitor. Vol.2, issue 99, May 20, 2005.
- Socor, Vladimir (2005e). Russia Cancels Border Treaty, Assails Estonia. Eurasia Daily Monitor. Vol2 Issue 127. June 30, 2005
- Sokov, Nikolai (2005). The Withdrawal of Russian military Bases from Georgia: Not solving Anything. PONARS policy Memo 363. June 2005. www.gwu.edu/~ieres/gwu/assets/docs/ponars/pm_0363.pdf.
- Stenogramm (2005). X Riigikogu. Stenogramm IV köide.
- Takahashi Kosuke (2005). Creative Thinking on the Kurils. Asian Times Online. April 20, 2005. www.atimes.com/atimes/Japan/GD20Dh03.html.
- Targamadze, Tornike (2009). Global Political Studies Series. Buffer States. Power policies, Foreign Policies and Concepts. Nova Science Publishers, Inc. New York.